

YAYIN ETİĞİ (ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE YAZARLIK)*

Kurtuluş TÖRECI

ANKEM Dergisi Editörü

ankem@ankemdernegi.org.tr; torecik@ankemdernegi.org.tr

Bilim adamı araştırma ve bilimsel yayın yapan, bu şekilde bilime katkı sağlayan ve bilim dünyasında iyi bir ün kazanmaya çalışan kişidir. Yayın araştırmanın vazgeçilemeyecek bir sonucudur. Yayınlanmamış bir araştırma bilim dünyası için yok sayılır. Ayrıca bilimsel yayın yapmak araştırmacının akademik unvanları kazanmasında, belirli mevkilere gelmesinde dikkate alınan, bizde örneği nadir olsa da patent hakları, araştırma bursları, bunlardan kazandığı honorariumlarla, daha yüksek maaşla daha prestijli görevlere atanmasıyla kendisine maddi olanaklar da sağlayan bir uğraştır.

Yayın yapmak için araştırma yapmak, bunun için de uygun ortam ve olanakların bulunması, bunlardan çok daha önemli olarak araştırmacının bilgi, heves ve araştırmacı fikrine sahip olması gerekir. Bilimsel bir araştırma bilinenlere bir şeyler eklemeli ve tekrarlanabilir olmalıdır. Derleme makaleler ve olgu sunumları faydalıdır fakat araştırma makalesi değildirler. Bizim dergilerimizde araştırma makalesi olarak sınıfladığımız, başkalarının tekrarlayamayacağı ve denetleyemeyeceği, örneğin idrardan izole edilen bakterilerin çeşitli antibiyotiklere duyarlılığı gibi makaleler, ampirik tedavide antibiyotik seçiminde yol gösterecek faydalı çalışmalar veya tespitlerdir fakat aslında araştırma makalesi sayılamazlar (benim makalelerimin de hemen hepsi bu kategoriye girer). Çok kişi de bunları araştırmadan ziyade “çalışma” olarak nitelermekte olmalı ki, makalelerin tartışma bölümlerinde çok defa “... Falancanın çalışmasında...” diye site edilmektedirler.

Bilim adamı araştırma ve yayın yaparken çok dürüst olmalıdır. Bu sosyal hayatında herkesten dürüst olacak anlamına gelmez. S.E. Lu-

ria'nın cümlesini⁽¹⁾ biraz değiştirirsek “bilim adamının da vergi memuruna, trafik polisine, eşine herkes kadar yalan söylemek hakkı vardır” diyebiliriz. Fakat araştırmalarında ve yayınlarında dürüstlük ve etik kurallardan hiçbir sapma göstermemelidir. Ancak yılda milyonun üstünde makale yayınlanan ve bu makalelerin ün, akademik unvan, makam ve birçok ülkede para sağladığı bir ortamda etik kurallar dışına çıkanların bulunması da doğaldır.

Yayın etiğine uymayan davranışlar çok çeşitlidir. Düzensiz araştırma (sloppy research), uydurma yayın yapma (desk research, dry lab, fabrication), sonuçlarda oynamalar yapma (falsification), tekrarlama (duplication), bir makalede verilebilecek sonuçları birkaç makaleye bölme (salamlama), yeterli şekilde site etmeden başkalarının ifade, fikir veya bulgularını kendisinin gibi kullanma (plajiarizm), çıkar ilişkilerini belirtmeme, yazar adlarını uygun şekilde vermeme bu çeşitlerden sıkça rastlananlarıdır. Bu kurallardan ve yayın etiği dışı davranışlardan bazılarını, mümkün olduğu kadar ANKEM Dergisi'nde yaşadığım örneklerle, sizlerle tartışmak isterim. Doğal olarak yazarlardan başka bilimsel hakemlerin, editörlerin, hatta makaleyi okuyanların da uyması gereken etik kurallara vardır.

Düzensiz araştırma

Özellikle henüz yeterli temel bilgileri ve araştırma yöntemlerini kavrayamamış olan hevesli genç araştırmacılar sonuçlarını doğru şekilde değerlendiremeyerek bilim dünyasına tam doğru olmayan sonuçlar sunabilir, kaynak gösterme gibi kurallarda hatalar yapabilirler. Bunları bilimsel ahlâksızlıkla suçlamak ağır bir yargı

*Bu konferans 8.Antimikrobik Kemoterapi Günleri: Klinik-Laboratuvar Uygulamaları ve Yenilikler (2-4 Nisan 2008, İstanbul)'da verilmiş, metin Kongre kitabında yayınlanmıştır. ANKEM Dergisi'nde Kongre Başkanı ve Genel Sekreterinin izni ile yayınlanmaktadır.

olur fakat tamamen hoşgörmek de mümkün değildir. Bu türlü araştırma ve yayınları önlemek, aslında iyi niyetli olan bu gençleri bilim dünyasına kazandırmak için birçok batı üniversitelerinde öğrenci eğitim programlarına araştırma yöntemleri, araştırma etiği ve yayın etiği konusunda dersler konmakta, kurslar, simpozyumlar düzenlenmekte, genç araştırmacılar deneyimli danışmanlara bağlanmakta ve bu danışmanlar genç araştırmacılarla birlikte araştırma ve makalelerden sorumlu tutulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde uzun bir geçmişi olan bu türlü kurs ve dersler gelişmekte olan ülkelerde de giderek yaygınlaşmaktadır. Örneğin Avrupa'da küçük bir ülke olan, 1990'ların birçok yılını savaş içinde geçiren, hâlen bizim gibi Avrupa Birliğine girmeyi amaçlayan Hırvatistan'da bile "tıpta bilimsel araştırma prensipleri" 1995'de eğitim programına zorunlu ders olarak konmuş, araştırma metodolojisi ve bilimsel yazışma, araştırma ve yayın etiği öğrencilere öğretilir olmuştur⁽²⁾. Bu konularda bir hayli geride kaldığımız çeşitli örneklerle kendini göstermektedir.

Ben genç yazarların makalelerini, çok zaman vererek fakat zevk alarak düzeltiyor - düzelttiriyor, bazen onlara ilave deneyler yaptırıyor, bu şekilde başka yolum kalmadığından hocalık hevesimi tatmin ediyorum. Çok kusurlu makaleleri, noksanlarını, yanlışlarını belirterek ret ederken "bir başka dergide de yayınlama; yayın sepetinde bir çürük elma gibi durur, senin için kurulacak her jüride puan kaybettirir" diye öğütliyorum. Şimdiye kadar da hiç gücenen olmadı.

Tekrarlama

Bir araştırmanın yazarı veya yazarları tarafından aynen veya biraz değiştirilerek, aynı sonuçların veya tabloların veya bazı kısımlarının birden fazla makalede (öncekiler yeterince kaynak gösterilmeden) kullanılması tekrarlama sayılır. Bu türlü davranışlar bilim dünyasında kalabalık yaratır, zaman ve enerji kaybına neden olur, meta-analizleri yanıltır⁽³⁾. American Society of Microbiology (ASM), dergilerinde yayınlanan bir makalede böyle bir durum tespit edildiğinde bir duplikasyon bildirisi ile durumu bildirir veya o yayının geri çekildiğini (retraction)

yayımlar ve yapanlara ASM dergilerinde beş yıla kadar yayın yapma yasağı getirir. Konferans veya kongre özetlerinin, kolay erişilemeyen tezlerin sonradan tam makale olarak yayınlanması tekrarlama sayılmaz. Bir dergi veya toplantı kitabında yayınlanan bir makalenin, iki derginin de editörlerinden veya düzenleyicilerden izin alınarak ve ilk yayın açık şekilde belirtilerek başka bir dergide veya kitapçıkta da aynen veya kısmen yayınlanması da tekrarlama olarak adlandırılmamalıdır. Bu makale gibi bilimsel bir araştırma, çalışma veya derleme sayılamayacak, bilimsel yayın listelerine girmeyecek, daha çok sohbet metni niteliğindeki makalelerde kişinin önceki konuşmalarından alıntılar yapması da, bunlar bir toplantı ya da dergide yayınlanmış olsa dahi, tekrarlama sayılmamalıdır (Önceki yayınlarımdan yaptığım alıntılar için peşin savunma !).

Tekrarlamanın bir nedeni de, yine etik dışı bir davranış olan, bir makalenin birden fazla dergiye gönderilmesi olabilir. Aslında hemen her dergi makale ile birlikte bütün yazarların imzaladığı, makalenin daha önce yayınlanmadığını, başka bir dergiye gönderilmediğini, yazarların tümünün makaleyi onayladığını bildiren bir yazı ister. Bazen makale önce e-posta ile gönderilir ve imzaları içeren bu yazı daha sonra posta ile gelir. Buna rağmen bazı kişiler yayınlanma şansını arttırmak için makaleyi aynı anda birden fazla dergiye gönderebilmektedir. ANKEM'de bunun bir örneğini yaşadım. Hepsi genç 4 yazarlı bir makale geldi. Makalenin özüne dokunmadan birçok düzeltme ve kısaltmalar yaparak bilimsel hakemlere gönderdim. Hakemlerin onayını alınca bir ay kadar sonra yazışmacı yazara "bazı editöryal düzeltmelerden sonra makalenizi ekteki şekilde yayınlamayı düşünüyorum. Değiştirmek istediğiniz yerler varsa düzeltip gönderin" diye yazdım. Telefon etti. "Bilgisi dışında makale yazarlardan biri tarafından bir başka dergiye de gönderilmiş. O dergi bir hafta içinde yayına kabul etmiş. Bana bildirmeye çekinmiş, inşallah ANKEM kabul etmez demişler (gönderildiği hali ile hakikaten kabul edilmezdi). Özür diliyorlarmış. Ama benim düzeltmelerimi çok beğenmişler. Bunları öbür dergide yayınlanacak makalede kullanma-

larına izin verir miymişim.” Kullanın da emeğim bir işe yaramış olsun ama bu huydan vazgeçmeden ANKEM’e başka makale göndermeyim, dedim.

Salamlama

Tek olabilecekken bir araştırma sonuçlarının birkaç makaleye bölünmesidir. Böyle bir davranış da tekrarlama yapılmasının sakıncalarını belki daha fazlası ile taşır. ANKEM Dergisine gönderilen iki makalenin birinde aynı klinik örneklerden izole edilen Gram pozitif, diğerinde Gram negatif bakterilerin duyarlılık sonuçları veriliyordu. Yazışmacı yazara iki makaleyi tek makale haline getirmesini, böylece daha kıymetli bir makale oluşacağını, aksi takdirde iki makalenin salamlama olarak düşünülebileceğini iyi niyetle ikaz ettiğimde yazar bunu suçlama gibi değerlendirmiş, makalelerini çektiği gibi bir daha da makale göndermemiştir. Bir araştırmacının araştırmasını priorite kazanmak için bir kongrede sunması, aldığı eleştirilere göre çalışmasını geliştirerek daha sonra başka bir kongrede de sunması salamlama sayılmaz; ancak bu sunular yazarların yayın listesinde ayrı numaralar ile numaralanmamalı, bir numarada a,b,... olarak gösterilmelidir. Bir doçentlik jürisinden adayın yüksek lisans tezinden 3, doktora tezinden 4 makale üretilip başka kişilerin adlarının da ilavesi ile yayınlandığını, aynı tabloların ve paragrafların birkaç kere kullanıldığını saptamıştım. Bu durum tekrarlama + salamlama olarak demonstratif bir örnek oluştuyordu.

Uydurma yayın, değiştirilen sonuçlar

Kişi (araştırmacı diyemeyeceğim) hiçbir şey yapmadan da bir makale yazabilir (fabrication, dry lap). Hatta bir makale sahibi olmanın belki de en kolay yolu budur. Örneğin alanımızda 3-5 makaleye bakarak şu kadar suşun şu şu antibiyotiklere duyarlılığı gibi bir makale uydurmak birkaç saat alır. Her ülkeye ait birçok örnekleri bulunan bu türlü etik dışı davranışa, internette bir sitedeki bilgilere göre ülkemizde bir aşama sağlanmış ve bazıları üniversitelerden atılan, bazıları hâlen görevde olan kişilerce sahte toplantılarda yapılmamış sunular, sahte dergilerde sanal makaleler ilavesi ile parlak CV’ler

oluşturmuştur⁽⁴⁾. Bu sitedeki iddiaların iftira olmasını içtenlikle umuyorum. Bazen de kişi çalışmasına yapmadığı şeyler ekler veya beğenmediği sonuçları yok sayar ya da uygun şekilde değiştirir (falcification of data). Bu davranışların fark edilmesi çalışma arkadaşlarının böyle bir çalışma yapılmadığını ihbar etmeleri, birim başkanlarının veya olası bir incelemede görevlendirilenlerin araştırma notlarında o sonuçları bulmamaları ile sağlanabilir. Batıda böyle bir şeyi fark edenin ihbar etmesi vatandaşlık ve bilim namusu borcu olarak kabul edilirken, bizde ispiyonculuk olarak adlandırılır ve çok defa kişisel sürtüşmeler nedeniyle imzasız mektupla yapılır.

Birçok ciddi kuruluş bu türlü davranışları önlemek için belirli kurallar geliştirmiştir. Örneğin Harvard Üniversitesinde her araştırma için sayfaları numaralanmış bir araştırma defteri tutulur, buraya her şey kaydedilir, alet çıktıları eklenir, iptal edilmesi gereken deneyler varsa nedeni yazılarak okunacak şekilde üstü çizilir, hiçbir sayfa koparılamaz, defter laboratuvarından hiçbir şekilde çıkarılamaz (gerekirse fotokopisi çıkarılabilir) ve defter, çalışma makale haline getirildikten sonra, en az 5 yıl birimde saklanır, daha sonra da üniversite arşivine kaldırılır. Sonuçların konusuna göre bazen mecburen bilgisayar ortamında kaydedildiği çalışmalar için sonradan tarih ve kayıtlarda değişik yapmanın mümkün olmadığı programlar geliştirilmiştir ve bunlara da araştırma defteri usulleri uygulanır. Bu şekilde herhangi bir şüphe belirtilirse tahkik etmek her zaman mümkün olur.

ANKEM editörlüğüm sırasında bu konu ile ilgili olabilecek birkaç olay yaşadım. Bir makale için 3 bilimsel hakemden de olumlu rapor geldi. Sonra bir hakem telefon ederek kullanılan kaynaklardan makale yazarlarını tahmin edebildiğini ve “kendisinden duymamış olaymışım ama” makalenin bir masa başı araştırması olduğunu kuvvetle tahmin ettiğini söyledi. Başından kaynar sular döküldü. Bir diğer makalede de bir direnç oranı % 84 olarak veriliyordu. Bir yıl önceki makalenizde bu oran % 42 idi, farkı nasıl açıklıyorsunuz diye sorduğumda “% 84 değil % 48 olacak, yazım hatası” dendi. Herhalde öyleydi, demekten başka ne söylenebilir?

Aşırma (intihal, çalma, plajiarizm)

Yeterli şekilde kaynak göstermeden (yeterli şekilde kaynak göstermek de uzun bir konuşma konusudur) daha önce yayınlanmış bir metindeki yazılımın tamamını veya bir kısmını, tablo, grafik veya orijinal fikri kendininmiş gibi kullanmak, bir toplantı veya kişisel görüşmede başkası tarafından ifade edilenleri kendine mal ederek yayınlamak, başka birinin cümlelerini aynen veya bazı sözcük değişiklikleri ile kendi makalesinde kullanmak bilimsel hırsızlık (aşırma, prajiarizm) olarak kabul edilir⁽⁵⁾. Birinin fikrini veya ifade şeklini, kelimeleri değiştirerek, farklı cümleler kurarak yeni ve kendininmiş gibi yazmak (paraphrasing) yazanı plajiarizm suçlamasından kurtarmaz. Bazen kişiler okudukları veya dinledikleri bir fikri, kaynağı belirleyen uygun not almazlarsa, zamanla kendilerinin fikri imiş gibi hatırlar (cryptomnesia) ve kullanırlar, istemsiz plajiarizm yapmış olurlar⁽⁶⁾. Bugün bir makalenin kısa bir sürede online yayınlanmış milyonlarca makale ile karşılaştırılıp önemli benzerlikleri belirleyerek plajiarizmi saptayan bilgisayar programları da geliştirilmiştir⁽⁷⁾. Tablo, grafik, bir metnin bir kısmını kullanmak için kaynağı uygun şekilde site etmek yetiştirmez; yazar ve yayınlandığı dergi editöründen yazılı izin de almak, başkasının cümlelerini veya fikrini aynen kullanırken bunu tırnak içinde yazmak gerekir. Böyle bir alıntıyı insanın kendi önceki bir yayınından, onu yeterli şekilde refere etmeden kullanması da self-plajiarizm (özünden hırsızlık) olarak kabul edilir. Bir bulgu için onu ilk bulanı kaynak olarak kullanmak gerekir fakat artık genel (anonim) bilgi haline gelmiş bilgileri kaynak vermeden kullanmak plajiarizm sayılmaz. Örneğin “*E.coli* Gram negatif bir bakteridir” diye yazdığımızda bunu ilk yazanı arayıp site etmemiz gerekmez.

Bilim dünyasında plajiarizme beklenenden çok daha sık rastlanmaktadır. İleri ülkelerde araştırmada doktora öğrencilerinin aldığı pay çok büyük olduğundan, öğrencilerin yaptığı plajiarizm önemli bir konu haline gelmiştir; nedenleri ve önleme yöntemleri üzerinde çok durulmaktadır⁽⁸⁾. Bizi ilgilendiren son örneklerden biri Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin Fizik Bölümü’nde iki doktora öğrencisiyle bera-

ber başka üniversitelerimizden dekan ve profesörden öğrencilere kadar 14 ismin karıştığı, 67 makalenin “arxiv”den çekilmesiyle sonuçlanan, bilim aleminde ülkemiz için büyük bir ayıp oluşturan olaydır⁽⁹⁾. Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde çeşitli yazarlarla beraber birinin 40, diğerinin 29 yayını olan iki doktora öğrencisinin sınavda en basit, lise düzeyinde sorulara cevap verememesi üzerine makalelerini inceleyen bir jüri üyesinin ortaya çıkardığı bu konu gazete sütunlarına da taşınmış, kişilerin yabancı dilleri yetersiz olduğu için başkalarından yazım alıntıları yaptıkları yolundaki savunmaları⁽¹⁰⁾, intihal yapmakla suçlananların intihali ortaya koyan ve bu konuda beyanda bulunanlara karşı müteceviz yazıları⁽¹¹⁾ için web sitelerinde uzun yazılara erişilebilir⁽¹²⁾. Ülkemizde en yüksek bürokrattan ve rektörden başlayarak her kademe için plajiarizm örnekleri bulunabilir.

Bilimsel hırsızlıkla itham edilen çok önemli iki kişiye de değinmek enteresan olabilir. Telefonun mucidi olarak Graham Bell bilinir. Bir iddiaya göre çok kişinin tel ile sesi nakletmeye çalıştığı dönemde Bell’in çalışmaları başarısız kalmakta fakat Elisha Gray bunu başarmaktadır. Çok nüfuslu bir avukat olan kayınbiraderi ve patent bürosundan rüşvetçi bir memurun aracılığıyla Gray’in çalışmasını kopya eden Bell, aslında Gray’in planladığı cihazla ondan 2.5 saat önce patent alarak telefonun mucidi olur⁽¹³⁾.

Daha ilginç Einstein ile ilgili olan iddialardır. Bir matematik tarihçisi olan Umberto Bartocci 1999’da yazdığı bir makalede, $E=mc^2$ formülünü Venedik’li Olinto De Pretto’nun Einstein’dan 2 yıl önce 1903’de bilimsel bir magazin olan *Atte*’de yayınladığını, sonra formülün Veneto Kraliyet Bilim Enstitüsü’nde 1904’te tekrar yayınlandığını fakat öneminin takdir edilmediğini, bu çalışma ile ilgili olarak uyarılan Einstein’ın 1905’de hiç kaynak kullanmadan kendi yayını yaptığını, bunun da öneminin geç olarak anlaşıldığını, ama sonuçta Einstein’ın yüzyılın en önemli bilim adamı sayıldığını, 1921’de kendisine haksız olarak Nobel ödülü verildiğini iddia etmektedir. Hatta arada birkaç kişinin ilişkisi belirtilerek Einstein’ın De Pretto’nun formülünü öğrenmiş olabileceği ileri sü-

rölmekte, bir web sitesinde Einstein “aldatma kralı”, “islah olmayan hırsız”, “hilenin bir diğer yahudi kralı” olarak sıfatlanmaktadır⁽¹⁴⁾. $E=mc^2$ formülünü yayınladığında Einstein’ın bir laboratuvarda veya bilim kuruluşunda değil, bir patent bürosunda masa başı memuru olarak çalışıyor olması, aynı yılda (1905) tek başına Brownian hareketinin açıklanması, foto-elektrik etkinin açıklanması, $E=mc^2$ formülü, görecelik teorisi gibi 4 büyük buluşa imza atması, bu makalelerde daha önce o konularda çalışanları kaynak göstermemesi de oldukça ilginçtir. Kendisi gibi bir fizikçi ve aslında çok daha yetenekli olduğu iddia edilen ilk karısı Mileva Maric’in Einstein’ın bu makalelerinde asıl esin kaynağı olduğu fakat Einstein’ın onun adını makalelerinde kullanmadığı, görecelik kavramı konusundaki ilk manüskriptte Maric’in adı bulunduğu halde sonra çıkardığı, görecelik teorisinin asıl sahiplerinin Poincare ve Lorentz adlı araştırmacılar olduğu, bunu kaynakları ile ortaya koyan E.Wittaker’in 1953’de yayınladığı kitaba Einstein’ın hiçbir cevap vermediği de bu iddialar arasındadır⁽¹⁴⁾. Doğrusu bunları okuyunca benim aklım çok karıştı.

Bazen genç araştırmacılar yaptıklarının bilimsel hırsızlık olduğunu, çok ağır suçlamalarla karşılaşabileceklerini düşünmeden veya fark etmeden bu suçu işleyebilirler. Ben ANKEM’e gönderilen bir makalede yazışmacı yazar olan bir araştırma görevlisi ile yaptığım telefon konuşmasını, onun bire bir sözcükleri ile değil ama benim algıladığım şekli ile naklediyim.

Ben: Makalende kullandığın şekli bir yerden aldığın çok açık ama ne şekilde, ne metinde asıl makaleyi site etmemişsin.

O: Çok mu gerekirdi ?

Ben: Tabii. Hatta yazılı izin alman gerekirdi. Sahibi fark etse çok ağır suçlama altında kalırsın.

O: Aman hoca, sen de ANKEM Dergisini Amerika’da elden ele dolaşılıyor mu sanıyorsun. Nereden fark edecek!

Ben: Sen dükkan sahibi fark etmeyecek diye bir şeyi cebine atar mısın ?

O: Teessüf ederim hoca, beni hırsız mı sandınız. Hem şekli yazıma aldım diye yazarın

bir zararı olmayacak. Halbuki dükkan sahibine zarar vermiş olurum.

Bereket “belki dükkanda gizli kamera vardır” demedi. Şekil için gerekli kaynağı ekledi ama yaptığının bir suç olduğuna kendisini ikna edebildiğimi sanmıyorum.

Çıkar ilişkisi

Herhangi bir araştırmada konusu ile ilgili olarak yazarın veya yazarların bir çıkar ilişkisi varsa bunun editöre bildirilmesi ve editör gerekli görürse makalede bildirilmesi gerekir. Örneğin bir firmanın bir ilacı ile yapılan araştırmada firmada danışmanlık, ücretli konsültasyon yapmak, hisse senetlerine sahip olmak, firmanın çalışmaya sponsor olması, araştırmacılara kongrelere götürme gibi çeşitli şekillerde destek sağlaması ve daha akla gelebilecek birçok husus bu çıkar ilişkisi (çakışması), rakip bir firma için benzer durumlar çıkar çatışması olarak kabul edilir. Böyle bir durumun makalede açıklanması gerekir. Int J Infect Dis’in editörü, makalelere internette açık ya da paralı erişimi tartıştığı bir yazı sonuna “çıkar ilişkisi: şu derginin ücretli editörüym, şu ve şunun da editöryal bordundayım” diye ilave ediyor⁽¹⁵⁾. Araştırmacılar bu nedenlerle makalelerinde mutlaka taraflı davranacaklar demek değildir fakat okuyanın bu ilişkileri bilmeye ve makaleyi ona göre değerlendirmeye hakkı vardır. Bu ilişkiler bilimsel hakemler ve editörler için de ve yalnız maddi hususlarda değil ama kişisel ilişkiler, akademik rekabet veya aynı ya da farklı fikirlerin veya düşüncelerin taraftarı olmakla da ilişkili olabilir. Örneğin yazarlarla veya konu ile ilgili böyle bir ilişkisi olan editör o makale ile ilgili işlemleri bir yardımcı editöre aktarmalı, bir bilimsel hakem editöre nedenini bildirerek hakemlikten çekilmelidir.

Yazar adları

1978’de bir grup tıp dergisi editörü dergilerine gönderilecek makaleler için bir form oluşturmak üzere Vancouver’de bir araya gelmişler, Vancouver grubu olarak bilinen bu grubun oluşturduğu form National Library of Medicine’in bibliografik referanslar için geliştirdiği formlarla birlikte 1979’da yayınlanmıştır. Daha

sonra bu grup genişleyerek her yıl toplanan International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE, Tıp Dergileri Editörlerinin Uluslararası Komitesi) adını almış, yalnız makale gönderme formu değil, bilimsel makale hazırlama ve yayınlamanın her yönü ile ilgili kurallar belirlemiş, zaman zaman bu kurallarda revizyonlar yapagelmıştır⁽¹⁶⁾. Makale yazarlarına, bilimsel hakemlere ve editörlere yol gösterici bu kuralların Ekim 2007 revizyonuna göre yazarlık ve yazar olmadan bir makalede adı bulunacaklar şöyle özetlenebilir:

Makalede “yazar” olabilecek kişilerin (1) araştırma fikrinin oluşması ve planlamasında veya bulguların alınmasında veya bulguların analizi ve yorumlanmasında, (2) makalenin ilk şeklinin yazılmasında veya bilimsel önemli katkılar ile revize edilmesinde, (3) yayınlanacak şeklin son onayında; bunların yalnız birinde değil hepsinde önemli katkısı olmalıdır.

Çok merkezli geniş bir araştırma yapıldığında çalışma grubu makale metninden doğrudan sorumluluğu alacak kişileri belirlemeli, bu kişiler yazar olma kriterlerine de sahip olmalıdır. Yazımcı yazar bu kişileri ve gruplarını açık şekilde bildirmelidir. Gruptaki diğer kişiler dergide genellikle “teşekkür (acknowledgements)” bölümünde belirtilecek ve National Library of Medicine bu grupları ve grup içindeki kişileri makaleden sorumlu kişiler olarak indeksine alacaktır. Bu gruplarda adı geçen kişiler de yazarlık kriterlerine sahip olmalıdır.

Bazı dergiler bir veya birkaç yazarın, araştırma fikrinin doğuşundan makalenin yayınlanmasına kadar her safhada dürüstlük ilkesine göre davranıldığından sorumlu olmak üzere “garantör” olarak belirtilmesini istemektedir.

Bazen yazar olma kriterlerini sağlamayan fakat araştırmaya belirli ölçüde katkısı olan kişiler bulunabilir. Böyle kişiler, yaptıkları katkı da belirtilerek (klinik araştırmacılar, bilimsel öneride bulunanlar, projeyi eleştirenler gibi) uygun başlıklar altında teşekkür kısmında bildirilir.

Farklı bilim dallarının ortak araştırmalarında kişilerin adreslerinden sorumlu olabilecekleri bulgular açıkça anlaşılmayacaksa, dipnotta “şu şunu, bu bunu yaptı” gibi bir açıklama koymak uygun olur. Bu şekilde etik dışı bir du-

rum saptanırsa bunun sorumlusu anlaşılabilir.

Bir cihazını kullandıran, bazı maddeleri sağlayan, sadece mali destek sağlayan, sadece rutin için materyal gönderen, görevleri gereği rutin teknik işleri uygulayan, kendisine verilen rakamlarla istatistik değerlendirme yapan ve birimin kıdemlisi veya başkanı olma dışında önemli bir katkısı olmayan veya sadece genel destek vermiş olan kişiler yazar olarak yer almamalı, gerektiğinde bu kişilere katkıları da belirtilerek teşekkür yazılmalıdır.

İlk yazar projeyi oluşturan ve genellikle de makalenin ilk şeklini yazan araştırmacıdır. Sonraki yazarlar katkıları oranında sıralanmalı, sıralamada uyuşma sağlanamazsa deneyimine ve kıdemine güvenilen kişilerden hakemlik istenmelidir. Birim başkanı veya diğerlerinden daha kıdemli araştırmacı çalışmanın planlanmasında, uygulanmasında, sonuçların değerlendirilmesinde, makalenin son şeklini almasında yazar olmak için yeterli katkısı varsa, fizik olarak çok katkıda bulunmamış olsa da, genellikle son sırada yazar olarak belirtilir. Bu durumda son isim de ilk isim kadar önemli addedilir ve okuyanlar “bu şunun grubunun makalesi” der. Genç araştırmacılar bazen çekindikleri için, ya da yaranmak için, ya da makalenin yayına kabul olasılığını arttırmak için veya kıdemli kişilerin, birim başkanının ima veya tazyiki nedeniyle onların adını makaleye koyarlar. Kıdemlilerin böyle bir durumu önlemesi gerekir. Ama ben size bir ANKEM makalesi ile ilgili, bir başka konuşmamda da sözünü ettiğim bir olayı tekrarlamak isterim.

İlk yazarı yardımcı doçent, son yazarı birim başkanı olan bir makale geldi. Ön redaksiyondan sonra isim ve adresleri silerek 4 bilimsel hakeme gönderdim. Ama gafletime gelmiş, bir hakem yerine beyan kağıdında imzası da bulunan ve son yazar olan birim başkanına göndermişim. Yaşıma atfeder diye düşünüyorum. Benimle dalga geçmesini beklerken, çok ciddi ve yararlı bir hakem raporu geldi. Rapor, birçok önerilerden sonra, “her ne kadar yazarların konu ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin yetersiz olduğu anlaşılıyorsa da, bu düzeltmeler yapılarak yayınlanabilir” diye bitiyordu. O düzeltmelerden sonra yayınlandı ama ne öncesinde, ne son-

rasında makaleyi okumadığını, ne öncesinde ne sonrasında bir reaksiyon vermemesinden anlıyorum.

Bazen arkadaşlık nedeniyle ilgisiz kişiler yazar olarak kullanılıyor. Yine ANKEM'e 3 yazarlı bir makale geldi. Benim ve hakemlerin önerileri ile makale, yazışmacı yazar olan ilk yazara birkaç defa gidip geldikten sonra, son revizyon geldiğinde beyan belgesinde ve makalede yazar adları ikiye inmiş, 3. yazarın adı çıkarılmıştı. İlk yazara "adı çıkarılan kişi itiraz eder, hukukî sorunlar çıkar" diye ikaz ettiğimde "biz onunla anlaşmıştık, birimizin makalesine diğerinin de adını koyuyorduk. Artık böyle yapmaya karar verdik. Zaten makaleyi hiç görmedi ki itiraz etsin" dedi. Birkaç öğüt cümlesinden başka ne yapılır ? Üstelik bir hayli etik dışı ise de, makale sayısını arttırmak için çok kullanışlı bir yol. Benzer bir olayı da bir doçentlik jürisinde yaşamıştım. Bir dosyada, bir hafta içinde aynı dergi tarafından yayına kabul edilmiş 15 makale vardı. Aynı beş yazar, hepsi üçer makalede 1., 2., 3., 4., 5. isim. Belli ki protokol defterlerini açıp her biri üçer makale yazmış, diğerlerinin adını eklemiş ve tıp literatürümüz bir hafta içinde 15 makale kazanmış.

Makaleyi yazarların hepsi okumalı, tümünü veya farklı bilim dallarından kişiler varsa en azından kendilerini ilgilendiren sonuçları ve yorumları kabul etmiş, onaylamış olmalıdır. Dergiler bu nedenle bütün yazarların imzaları olan bir belge isterler. Bunun gerekliliğini kendimden bir örnekle açıklayayım. Ben görevde iken bir klinikle bir çalışmaya başlamıştık. Bir süre sonra materyal gelmesi durdu, ses seda kesildi. Vazgeçtiler diye düşündüm. Fakat belki bir yıl sonra biri elinde birkaç ayrı baskı ile geldi. O çalışma kongrelerinde sunulmuş, dergilerinde yayınlanmış, eksik olmasınlar benim adımla da koymuşlar. Yanlış bakteri isimleri ve mikrobiyolojik yorumlarla dolu. Makaleyi önceden bana da okutsalar ya da dergi yazarların imza belgesini istemiş olsaydı (herhalde benim yerine imza atmazlardı), hem ben üzülmecektim, hem daha yanlışsız bir makale olacaktı.

Yazarlar arasına yazar olmayı hak etmemiş isimleri koymamanın yanında, hakkı olan

ların isimlerinin mutlaka konması da çok önemli bir etik kuralıdır. Bunun yapılmaması bir takım idarî, hukukî ve vicdanî sorunlar yaratır. ANKEM'de yayınladığım makaleler için şimdiye kadar bana birkaç kişiden çalışmada hak iddia eden yazılar geldi. Kendilerine "mektuplarını yazışmacı yazara göndereceğim ve onun cevabı ile birlikte ANKEM'de yayımlayacağım" dediğimde, herhalde kıdemli araştırmacılaran çekindiklerinden, taleplerini geri çektiler. Bir makale de, henüz yayınlanmadan hak iddia edildiği için yayından geri çekildi.

Böyle bir konuda bana yapılan bir danışma ve önerdiğim çözümü de, benzer durumlar olabileceğinden, belirtmek istiyorum. Çok merkezli bir araştırma uluslararası bir kongrede, her merkezden sorumlu kişinin adı konarak özet olarak yayınlanmış. Bilimsel ve medeni kişiliği olan araştırmanın yürütücüsü merkezlerde katkısı olan diğer kişilerin adları kullanılmadığı için üzülmüyor. "Araştırmayı tekrarlasak ve iki dönemin karşılaştırılması olarak o kişilerin de adı belirtilerek çok yazarlı şekilde yayınlasak da bu vebalden kurtulsam" diyor. Çözümü uygun bulmadım. Çalışmanın ilk döneminde katkısı olan bazı kişilerin (örneğin benim) ikinci dönemde katkısı olmayacak. İlk dönemde katkısı olmayan bazı kişilerin de sadece ikinci dönemde katkısı olacak. Herkes iki dönemi kapsayacak şekilde yazar olarak gösterilemezler. Benim önerim araştırmanın tekrarlanması, iki dönemi karşılaştıran bir makale yazılması ve yazarların "ilk dönemde ve ikinci dönemde katkısı olanlar" diye verilmesi oldu.

Diğer konular

Araştırma etiği ile beraber yayın etiği, hakkında kitaplar yazılan, kongreler, simpozyumlar düzenlenen çok geniş bir konudur. Sözü ettiğimden başka etik dışı davranışlar, bu davranışların belirlenmesi yöntemleri ve belirlendiğinde uygulanacak ceza yöntemleri, bilimsel hakemlerin ve editörlerin sorumluluğu... gibi birçok ana başlıkları özetlemek bana ayrılan süre içinde en azından benim becerebileceğim bir şey değildir. İlgilenenlere TÜBİTAK ve TÜBA'nın yayınladıkları kolay erişilebilecek Bi-

limsel Toplantı ve Simpozyum kitapçıklarına başvurularını veya internette bir geziye çıkarmalarını öneririm.

KAYNAKLAR

1. Day RA (Çeviren G.A. Altay): Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır ? 2.baskı kitabında s.163, TÜBİTAK Yayını, Ankara (1997).
2. Mauric A, Mauric M: Teaching students how to read and write science: A mandatory course on scientific research and communication in medicine, Acad Med 2003;78:1235-9.
3. Kempers RD: Ethical issues in biomedical publications, Fertil Steril 2002;77:883-8.
4. <http://copluksite-documents.blogspot.com/>
5. www.plagiarism.org (ve devam eden bölümleri).
6. Ertekin C, Berker N, Tolun A, Ülkü D, Aksan D, Erzan A, Güriz A, Öztürk MO: Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları, TÜBA Yayınları, Sıra No.1, 2.baskı, Ankara (2002).
7. Google'da "plagiarism prevention", "its.psu.edu/turnitin/", "iThentica" aranarak erişilebilir.
8. www.plagiarism.org/learning_center/preventing_guidelines.html.
9. <http://arxiv.org/new/withdrawals.aug.07.html>.
10. Yılmaz İ: Plagiarism ? No, we're just borrowing beter English, Nature 449, 11 October (2007).
11. <http://www.memurlar.net/haber/87636/> ve /88927/
12. <http://www.fazlamesai.net/?a=article&sid=4697>.
<http://copluksite.com/2007/09/arxiv-niversite-lerin-sessizlii.html>.
<http://intihaldosyasi.blogspot.com>.
13. Google'da "plagiarism, Graham Bell" aranarak erişilebilir.

14. Google'da "A.Einstein, fraud" arandığında Einstein'ın buluşları ile ilgili pek çok iddiaya erişilebilir.
15. Cohen J: Publish or perish - is open access the only way forward, Int J Infect Dis 2006;10:417-8.
16. International Committee of Medical Journal Editors (JCMSE): Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication, www.icmje.org/(2007).

ALINTILAR YAPTIĞIM MAKALELERİM

1. Töreci K: Yayın etiği,
 - a) Prof Dr Kemal Yüce Anısına Ege İnfeksiyon Günleri Sempozyum kitapçığı s.22-40, Çeşme/İzmir, 15-18 Ekim (2003).
 - b) ANKEM Derg 2004;18(1):67-88.
 - c) I. Bölüm, Endokrinolojide Diyalog 2004;1(2):75-84.
II. Bölüm, Endokrinolojide Dialog 2004;1(3):137-53.
 - d) Akademik Gıda Derg 2005;3(17):24-44.
2. Töreci K: Bir makale yayınlamak, "Aslan G, Emekdaş G, Köksal F, Serin MS (editörler): IV.Ulusal Sindirim Sistemi ile Bulaşan İnfeksiyonlar Simpozyumu: Tutanaklar s.246-59, Mersin, 16-20 Mayıs 2005, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Yayını No.50, İstanbul (2005).
3. Töreci K: ANKEM Dergisinin genç yazarlarına, ANKEM Derg 2006;20(4):246-8.
4. Töreci K: Bir çalışma nasıl yayın oluyor ? (Genç yazarlar için bazı örnekler ve öneriler),
 - a) 3. Ulusal Viroloji Kongresi, Program ve Bildiri Özet kitabı s.77-83, Uludağ, 9-13 Aralık (2007).
 - b) ANKEM Derg 2007;21(4):252-60.

(1., 3. ve 4. makalelerin metinlerine www.ankemderneği.org.tr/de ANKEM Dergisi: Yayınlanmış Sayılar'a giderek erişilebilir).